

ДАВНЬОКИТАЙСЬКІ КОСМОГОНІЧНІ ІДЕЇ ТА ЇХНЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В ІДЕОГРАМАХ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Світогляд давніх китайців відображений в ієрогліфах сучасної китайської мови. Су цій розвідці маємо на меті розглянути, по-перше, еволюцію постання світу (філософський аспект) і, по-друге, висвітлення в мові первинних світотворчих ідей. Для адекватного розуміння понять на позначення етапів постання світу (згідно з уявленнями давніх китайців) необхідно здійснити етимологічний (мовно-культурологічний) аналіз відповідних ієрогліфів. Такий аналіз неможливий без використання першого китайського етимологічного словника ієрогліфів “Шовень цзеци” (“说文解字”), укладеного Сюй Шенем на поч. II ст. [说文解字注], а також ґрунтовної праці з етимології ієрогліфів французького дослідника Л. Віже [Wieger 1965]. Звертатимемось і до концепції київського професора В. Резаненка [Резаненко 1998, 1999, 2012] при тлумаченні ідеограм у термінах семантико-графічної структури Даоського кола.

Згідно з традиційними китайськими уявленнями, перед тим як постало (почало бути) все суще, не існувало нічого – було 无极 *Безмежжя* (*Безмежне*): відсутність центру суцього (чого-небудь) зумовлювала й відсутність будь-яких меж. Уперше цей термін зустрічається в “Даодеціні” (“道德经”): 知其雄，守其雌，为天下谿。为天下谿，常德不离，复归於婴儿。知其白，守其黑，为天下式。为天下式，常德不忒，复归于无极。 [Той, хто] знає свої переваги (сильні сторони) і охороняє свої недоліки, є струмком для Піднебесної. Будучи струмком для Піднебесної, [він] не відходить від постійного де і знову повертається до [стану] немовляти. [Той, хто] знає своє біле і охороняє своє чорне, є зразком для Піднебесної. Будучи зразком для Піднебесної, [він] не змінює [своїх] постійних моральних якостей і знову повертається до Безмежного (із чжану 28)¹. Гірський струмок (谿) постає тут головним життєвим руслом, що тече долиною (谷), яка, у свою чергу, асоціюється з материнським лоном (образ того ж Лао-цзи). Стан дитини уособлює первісний, зародковий стан всього суцього, до якого має повернутися даоський “праведник”. Отже, *Уци* – “мета” правильного руху / способу життя (*Дао*) мислячих людей, це стан небуття, не розділеного на протилежності (опозиції), стан недіяння *увей* (无为), тотожного буддійській нірвані. “Постійне де” (常德, Лао-цзи також вживає сполучення 恒德) – критерій, так би мовити, об’єктивності, правильності існування людини, також його можна витлумачити як незмінну небесну благодать, якою наділяється лише той, хто веде правильний спосіб життя.

Етимологічний аналіз відповідних ієрогліфів (无极) засвідчив суголосність із викладеними вище ідеями. Так, ідеограма 无 [детальний аналіз див.: Шекера 2011, 149–150] передає прагнення досягти (丿) стану неба (二), тобто первісного і вічно суцього стану зародження всіх речей. Порожнеча 无 – це стан *Дао*, якого намагаються досягти шляхом підйому до рівня первісно-енергетичного спокою. Ідеограма 无 передає як ідею порожнечі, тобто “відсутності” суцього, так і ідею “нестачі”. Детальний етимологічний аналіз ієрогліфа 极 *межа* див. нижче (він поданий у контексті поняття Велика Межа).

Наступний етап розвитку буття в китайській космогонії – Велика Межа (太极, можливий також переклад Вище Начало). Виникнення цього поняття датується другою пол. I тис. до н.е. Вперше воно зустрічається у коментарі до найдавнішого космологічного трактату “Книга перемін” (“周易” або “易经”), що має назву “Сі ци чжуань” (“系辞传”): 易有太极，是生两仪，两仪生四象，四象生八卦。 Зміни мають Велику Межу (Тайцзі), яка породжує два “законо” (їнь та ян. – Я.Ш.), вони – чотири явища (сильне і слабке їнь,

сильне і слабке ян. – Я.Ш.), а ті – вісім триграм (небо, пара, вогонь, грім, вітер, вода, гора, земля. – Я.Ш.). Філософ Кун Ін-да (孔穎達, 574–648) коментує: 太極謂天地未分之前, 元氣混而為一, 即是太初、太一也. Тайцзі – це [стан] перед розділенням Неба та Землі, [коли] первісна ці [була] хаотична і єдина, тобто Велике Начало, Вища Єдність [百度百科]. Отже, феномен буття, що постало після розділення Єдиного на два протилежні начала, полягає у єдності цих протилежностей і суцього взагалі (як уособлення *інь-ян*-взаємодії). *Інь* та *ян* хоч і розділилися, однак постійно прагнуть до возз'єднання, яке безперервно породжує нові форми суцього. Тому китайські мислителі всіх часів прагнули “забути” про це розділення, відкинути розум, який постійно пам'ятає про нього, і таким чином вийти за межі буття (“за-буття”: внутрішня форма цієї лексеми в українській мові), відійти від будь-якого розділення – як власного тіла з докільям, так і свідомості – на “позитивне” і “негативне”, відкинувши будь-які оцінки розуму. Вони прагнули досягнути повної єдності з буттям, а отже, повернутися до початкового, цільного стану Всесвіту. Досягнення ж такого стану можливе тільки з нейтральної, так би мовити, позиції, не засміченої спокусами, стереотипами й оцінками матеріального світу, – лише так можна безпосередньо відчутти речі та явища докілья, об'єктивно осягнути їхню сутність і особливості їхнього буття. Зазначимо, що пізніше сполученням 太極 почали називати небесні чертоги (зазвичай у поезії, напр., Жуань Цзі, 210–263) – як вищу мету, до якої прагнули даоси по смерті, в пошуках безсмертя, а за доби Сун (960–1279) у неоконфуціанстві це слово стало синонімом поняття 理 на позначення вселенського закону буття [汉典].

Краще зрозуміти феномен Великої Межі допоможе етимологічний аналіз. Ідеограма 太 у давній мові мала два синонімічні відповідники – 大 великий і 泰 величезний, просторий; спокійний, безтурботний, перебувати в спокої; занадто, надміру; взаємопроникати, зливатися в гармонії [Большой...]. За “Шовенем” ідеограма 太 раніше зображувалась як знак “великий” (大)³, під яким містився елемент “два” (二), що передавало значення ширяння птаха у неосяжному просторі [说文解字注]. Елемент 分 Сюй Шень тлумачить так: 分也. 从重八. 八, 別也. Означає “розділяти”. Складається з двох “вісімок”. “Вісім” означає “розділяти, розмежовувати”. Ідея ідеограми “вісім” (八) – даосько-буддійського символу Абсолюту, порожнечі як джерела породження всього суцього (елемент 八 ~ ㇇ ієрогліфа 道) – підкреслює основоположне начало, закладене у графічному зображенні ідеограми 太, до того ж “начало начал”, що зумовлене подвоєнням 八. Отже, знак 太 був зображенням величезного простору між Небом та Землею після їхнього розділення (вичленення) зі стану первісного хаосу. Цінський коментатор Дуань Юй-цай зауважує: 后世凡言, 而以为形容未尽, 则作太. 如大幸俗作太幸. 太子俗作太子. Цей ієрогліф вживали пізніше: якщо певна річ вказувала на неповноту якості, то говорили 太. Наприклад: першого міністра 大幸 у народі називали 太幸, старшого сина 太子 – 太子. Ідея “неповноти якості” зумовлена якраз елементом 分 розділяти внизу ієрогліфа 大 великий: велике, цільне “щось” розділене (八), тобто неповне. Як бачимо, аналізована ідеограма приховує в собі кілька ідей, які без етимологічного аналізу неможливо осягнути.

Розгляньмо етимологію ієрогліфа 极. Давнє його написання – 極, у веньяні ці дві ідеограми існували паралельно [汉典]. За “Шовенем” ідеограма 极 тлумачиться так: 驴上负也. Це – [те, що] накривало віслюка. Дуань Юй-цай додає: 广韵云. 驴上负版. 盖若今驮鞍. У “Гуан'юні”⁴ написано [про цей ієрогліф]: класти на віслюка дошку; вона – ніби теперішнє сідло, яке несуть на спині. Зважаючи на те, що елемент 及 “Шовень” тлумачить як 从又人. 及前人也. Складається [зі знаків] “права рука” та “людина”. [Означає] досягати того, хто попереду, – можемо виснувати ще одне значення 极: наздоганяти людину, що втікає верхи на віслюку. Щодо традиційного написання цієї ідеограми (極), то так, за “Шовенем”, називали основну балку при будівлі оселі (栋也), а 栋 (棟), у свою чергу, – це, за словником “Тлумачення імен”⁵, “середина оселі” (棟, 中也. 居屋之中也). Відомо, що в давньому Китаї хати традиційно будувалися таким чином, що верхня основна балка (гребінь *цзі*) проходила по осі “схід – захід”. Отже, на гребені *цзі* тримаються дві сторони даху – *ян* та *інь* [Уотс 1996, 58], тобто південна, осяяна сонцем (*ян*-ська), та північна, затінена (*інь*-ська), відповідно. Порівняймо цю ідею, сховану в предметному зображенні (“балка”), з ідеєю Великої Межі: на Даоському колі крива *Тайцзі* якраз і постає такою, що розділяє *інь* та *ян*.

Права частина аналізованого ієрогліфа у традиційному написанні (𠄎) в “Шовені” тлумачиться так: 敏疾也。从人从口，从又从二。二，天地也。 *Вправний (кмітливий). Складається з елементів “людина”, “рот”, “права рука” та “два”.* “Два” – це небо й земля. Л. Віже додає: це зображення людини, яка у просторі між небом та землею бореться за життя, орудуючи руками і словом [Wieger 1965, 28]. Таким чином, ідея обох варіантів написання аналізованого ієрогліфа (极 та 極) полягає у вищості якогось предмета, якого сягають правою рукою (又): діставання, наприклад, зі спини віслюка вантажу чи покривала. Первісне значення ідеограми 極 пов’язане з будуванням оселі за допомогою закладання основної балки (те, що рука саме права – *інь-ська*⁶, – вказує на прихованість балки від людського ока: вона є основною внутрішньою “суттю”, змістом оселі). Отже, етимологічний аналіз свідчить про завуальоване зображення життєвого простору: перетин горизонтальної осі “схід – захід”, втіленої у гребені житла, та вертикальної “земля – небо” (елемент 二). Перенесення первісних предметних значень ідеограми 极 (極) на абстрактне поняття найвищої субстанції, піку розвитку чого-небудь зумовлене цими ідеями [духовно-енергетичну складову ідеї ідеограми 極 див. також: Резаненко 2012].

Таким чином, етимологічний аналіз поняття 太极 засвідчив: те, що існувало перед створенням світу, було просторе і неосяжне, водночас воно перебувало в безтурботному спокої і повній гармонії (大, 泰). Звідси випливає, що світ, який виник із цього стану, втратив свою первісну гармонію і єдність; елемент 𠄎 давнього написання ієрогліфа 太 вказує, з одного боку, на розділення Єдиного на дві протилежності *інь* та *ян*, а з другого – на прагнення повернутися до цього початкового стану цілісності, який є найвищим (極) у світовому бутті (подібно до основної балки на хаті) і тому найбільш бажаним.

В основоположному даоському трактаті “Даодецзін” ієрогліфи 太极 не згадуються, а ось у “Чжуан-цзи” (III–IV ст. до н.е.) – лише один раз: 夫道。。。在太极之先而不为高，在六极之下而不为深，先天地生而不为久，长于上古而不为老。 *Дао... було перед Тайцзі, але [воно] не високе, було під шістьма межами, але не глибоке, народилося перед небом та землею, проте вік його недовгий, [воно] старше від сивої давнини, проте не старе* (із розд. 6 “Вищий учитель”, “大宗师”). “Шість меж” (六极) – це шість напрямків навколишнього простору: верх, низ та чотири сторони світу. Отже, Тайцзі постало після Дао, але воно стоїть вище, ніж Дао; це, по суті, другий етап перед розділенням світу на протилежності *інь* та *ян*, а відтак на всі речі (万物). Зазначимо, що на схемі постановня світу в класичній китайській космогонії немає окремої ланки з назвою “Дао”: 无极即道. *Уцзі – це і є Дао* [百度百科]; після нього виникає Тайцзі, далі *Інь-Ян*, 4 “явища” тощо (див. вище). Саме з Тайцзі, що об’єднувало в собі протилежні іпостасі *інь* та *ян*, виникла *вень-культура* (文, [детальний етимологічний аналіз див. у: [Резаненко 2012]; слово сучасної мови 文化 культура передбачає гармонійне перетворення / трансформацію суспільства за допомогою *вень*), себто вся духовна сфера буття китайського соціуму: 人文之元, 肇自太极. *Основа людського вень (культури людства) закладена у Великій Межі* (із розд. 1 “Первісне Дао”, “原道”, трактату з поетики “Різьблений дракон літературної думки”, “文心雕龙”, автор Лю Се, 465–522). Беручи до уваги, що ідеограмою 文 позначали також писемні знаки, що пізніше перенеслося на літературну творчість у цілому (文学), можемо стверджувати, що сама ідея літератури як мовленого чи писаного слова, яке відтворює довкілля у китайському світобаченні, вже перебувала у Великій Межі (коли проявленого, матеріального світу як такого ще не існувало). Отже, перед народженням усього суцього, за уявленнями давніх китайців, вже існувала потенційна можливість його відтворення у мові та творчості, чим пояснюється особлива пошана до літератури (“слово як рушій Усесвіту і символ Дао” – Лю Се). Принагідно згадаймо біблійне “Першим було слово”, що підтверджує тезу: глибинні основи усіх релігій суть єдині, віровчення ж розвивалися різними шляхами.

Мудрець Чжуан-цзи вживає ще одне поняття, яке можна вважати синонімом Дао: 大块 *Великий Клубок (Дакуай)*. За його допомогою філософ позначає межову реальність, “велику єдність” абсолютного буття: 夫大块载我以形，劳我以生，佚我以老，息我以死。故善吾生者，乃所以善死也。 *Великий Клубок наділив мене формою, дарував мені життя, з насолодою дав мені старість і затих (припинився) у мені смертю. Тому те, що зберегло моє життя, так само збереже і мою смерть* (із розд. 6). Як же кореспондується

Великий Клубок із субстанціями *Дао*, *Уці* й *Тайцзі*? Великий Клубок – це, за словником, *Земля-мати, мати-природа, Небо-Земля (як начало всього суцього)* [Большой...]. З наведеної цитати бачимо, що цим словосполученням Чжуан-цзи називає, по суті, Творця, який наділяє людину (“мене”) життям та смертю, а це і є не що інше, як *Дао*. Зауважимо, що якщо в першому реченні явно йдеться про людину (我), то в другому під “я” (吾) маються на увазі “всі речі” (мислитель охоплює собою все суще: 口 – оформлена річ; ідея матеріального буття всього суцього передавалася п’ятьма першоелементами 五行). Словосполученням *Дакуай* мислитель також називає Землю (у трактуванні китайських дослідників – [大地 [齐物论]], говорячи про “флейту землі”: 夫大块噫气, 其名为风, 是唯无作, 作则万窍怒号. *Великий Клубок видихає повітря, що зветься вітром, лише сам перебуває у спокої / нерухомості; при цьому десять тисяч отворів шалено відзвучуються йому* (із розд. 2 “Про те, як речі урівнюють одна одну”, “齐物论”). Отже, слід гадати, велич і всемогутність *Дао* (що представлене субстанцією *Дакуай*) тут перенесені на Землю-матір (у зв’язку з її властивістю породжувати все суще); саме так філософ тлумачить “голос Землі”, уособлений вітром та різноманітними звуками.

Аби краще зрозуміти, чому саме такими ідеограмами мислитель позначає “начало начал”, здійснімо етимологічний аналіз ієрогліфа 块 (шодо 大 див. прим. 3). “Шовень” пояснює: 由, 堞也。从土, 一屈象形。 *Куай – це грудка землі. [Знак у давньому написанні] (由) складається з [ієрогліфа] “земля” (土) та вигнутої форми (匚). Піктограма. “Фізична” ідея 由 – в кошику (匚) носили землю (土), духовно-енергетичне наповнення 土 – “необмеженість циклів взаємодії ян-інь (речей), тобто... нескінченність процесу їхнього виникнення та руйнування” [Резаненко 1999, 28], отже, безперервний розвиток речей та явищ (土) схований, прихований (匚; пор. 山, 凶, 幽, 凹 тощо) від людського ока, неявний. Правий елемент традиційного написання (塊), що виникло пізніше, з’явився помилково: піктограма 由 трансформувалася в нижню його частину, а вгорі додали 田 поле (акцентувалося на тому, що, працюючи в полі, селяни носили в кошиках землю) [象形字典]. Як бачимо, глибинна ідея ієрогліфа 块 полягає у невидимому зародженні і розвитку всього суцього; беручи до уваги ідею ідеограми 大, висвітлену вище, розуміємо, чому Чжуан-цзи саме таким сполученням позначив Землю як уособлення *Дао*.*

Велика Межа *Тайцзі* розділилася на первоначала *інь* та *ян*. Здійснімо етимологічний аналіз відповідних ієрогліфів. Ідеограму 阴 (陰) “Шовень” тлумачить так: 陰, 暗也。水之南、山之北也。 *Інь – це темний. Південь води і північ гори.* Початково розглядуваний ієрогліф зображувався без ключа “пагорб” (厶) і складався з елементів 今 тепер; сучасний та 云 хмара; він передавав ідею великої хмарності, відсутності сонячного світла. Пізніше на основі ієрогліфа 厶 окремо створили ідеограму 陰, позначивши затінений бік гори (ключ “пагорб” зліва). Розгляньмо енергетичні складові наведених елементів. Про ієрогліф 今 “Шовень” пише: 是时也。从亠。会意。辵, 逮也。辵, 古文及。 *Означає “нинішній час”. Складається з елементів 亠 та 辵. Ідеограма. 辵 означає “досягати, здобувати”, це те ж саме, що в давній мові ієрогліф 及. Елемент 亠 передає ідею вміщення, зібрання чогось (亠 – давнє написання ієрогліфа 集 збирати докупи), тобто єдності. Елемент 辵 ієрогліфа 今 передає ідею контакту [Wieger 1965, 48] або ж позначає “середовище розвитку потенцій ян” [Резаненко 1998, 95], тобто активних, видимих, виявлених (явних) дій та явищ. Отже, поняття “тепер” – це те, що гармонійно й цілісно розвивається разом, міститься в чомусь на момент мовлення, у процесі активного розвитку досягає (辵) єдності (亠)!. Ідея ієрогліфа 云 – це щось (、), яке зароджується в *інь*-ському закритому просторі (厶) і прагне до гармонії (二 – позначення згармонізованого простору між небом та землею). Отже, ідея поняття “хмара” – хаос, що поволі упорядковується і прагне досконалості. Таким чином, сукупна ідея ідеограми 厶 полягає у внутрішньому хаотичному розвитку (厶), що відбувається в напрямку знизу догори (до Неба) і прагне до загальної гармонізації (亠). Як бачимо, внутрішнє наповнення ієрогліфа на позначення світотворчого начала *Інь* акцентує саме на внутрішньому, невидимому для ока зародженні й розвитку будь-якої субстанції, на позірній відсутності суцього, однак водночас його потенційній присутності.*

Ієрогліф 阳 (陽) “Шовень” тлумачить так: 陽, 高、明也。 *Ян – це високий, ясний.* 旦 – зображення сонця над горизонтом, 勿 – його проміння. Елемент “гора” (ключ, роз-

ташований зліва) додали пізніше (подібно до ієрогліфа 阴), і 阳 почало означати *сонячний бік гори*. Духовно-енергетична складова наведених елементів свідчить: *ян*-потенціал речей / явищ, уособлюваний ідеограмою 日 (середня її горизонталь означає найвищий рівень інтенсивності прояву невичерпної енергії *ян*) [Резаненко 2012], підсилюється інтенсивним *ян*-розвитком (три *ян*-ські відкидні вліво), а також сферою *ян*-розвитку речей (フ). Отже, ієрогліф 阳 (陽), що складається всуціль із рисок-репрезентантів *ян*-ської енергії, передає ідею активної, творчої енергії, видимого і необмеженого *ян*-розвитку.

Субстанції *ян* та *інь* у деякому сенсі відповідають пізнішим буддійським уявленням про форму (色) і порожнечу (空). Скажімо, у “Хрідайя-Сутрі” (кит. “Сутра серця”, “心经”)⁸ сказано: 色不异空, 空不异色; 色即是空, 空即是色. *Форма не відрізняється від порожнечі, порожнеча не відрізняється від форми; форма – це і є порожнеча; порожнеча – це і є форма*. Тут втілюється буддійська ідея нерозділення всього суцього на протилежності, а також закон діалектики “боротьба і єдність протилежностей”. Так, у *ян* міститься *інь*, і навпаки, вони впливають одне з другого. Відомий вислів Лао-цзи про корисність порожнечі будинку, а не його стін 凿户牖以为室, 当其无, 有室之用. *Пробивають двері й вікна, щоб побудувати оселю, [але саме] простір усередині в будинку дає користь від нього* (із чжану 11 “Даодецзін”). За допомогою досконалого *ніщо* ми бачимо досконале *щось* (дещо).

По тому, як постав світ, утворившись із протилежних начал *інь* та *ян*, почали виникати всі речі (万物). Стан до постання всіх речей відображений в ієрогліфі 三 три: Небо, Земля та Людина (зображення міфічного Паньгу, який тривалий час стояв між Небом та Землею, підтримуючи їх, а тоді стомився й упав, і з його тіла постало все суще). Отже, середня горизонталь (—один) вказує як на щось “одне” (“людина”, Паньгу), так і на “все суще”, єдність усього в одному. Так, ідею ідеограми — один “Шовень” подає таким чином: 1) символ начала всіх начал (惟初太始); 2) *Дао*, що постає як одне / єдине (道立于一); 3) те, що розділяє Небо й Землю (造分天地), пор. ідеограми 王 та 三; 4) символ творення / перетворення всього суцього (化成万物). Отже, графема — один передає ідею актуалізації *Дао* як опосередкованого *Дао*-шляху *інь-ян* речей, тобто постає як графічна (фізична) розгортка *інь-ян* речей [Резаненко 2012]. Відомий ієрогліф 王 *ван* позначає володаря, якому дарований мандат Неба і який гармонізує (丨) всі речі (середня горизонталь —), що містяться між Небом та Землею (二). Як бачимо, розглянуті прості ієрогліфи графічно відображають космогонічний процес творення всього суцього; ієрогліфи китайської мови, складені з простіших елементів, містять сукупні ідеї, корені яких – також у найдавніших уявленнях про феномен світотворення.

Таким чином, у результаті етимологічного (мовно-культурологічного) аналізу виявлено, що ідеї, які передають ідеограми китайської мови на позначення етапів світотворення (无极/道/大块, 太极, 阴阳), кореспондуються з суттю цих субстанцій у китайській космогонії. Будь-яка національна мова – це суб’єктивне дзеркало об’єктивної реальності, тому речі та явища докільля відображаються в ній із помітним впливом людинотворчого начала, що й було, зокрема, показано в цій розвідці.

¹ “Біле” і “чорне” в перекладі Ян Хін-шуна звучить як “слава” і “невідомість” (“Кто, зная свою славу, сохраняет для себя безвестность, тот становится главным в стране” [“Дао Дэ Цзин”]), хоча таких значень ієрогліфів 白 та 黑 словник не дає [Большой...]. Словосполучення 常德 можна трактувати як “постійне де”, тобто постійно (від природи) притаманні людині або речі вищі якості, які можна втратити, живучи не за законами *Дао*. Сунський мислитель Оуян Сю пояснював категорію 常德 таким чином: 玉不琢不成器, 人不学不知道, 然玉之为物有不变之常德, 虽不琢以为器而犹不害为玉也. *Якщо яшму не обробляти, то вона не стане посудиною, якщо людина не вчитиметься, то не знатиме Дао; таким чином, зроблена з яшми річ має постійне де, адже якщо не обробляти яшму для того, щоб зробити посудину, то це все ж таки не зашкодить їй* (“Записки Одного з шести”, розділ “Повчання”, “六一笔记· 诲学说”). Оуян Сю, як бачимо, через алегорію з яшмою заперечує свої ж слова (поширена на той час думка) і завуальовано стверджує, що “необроблена” навчанням людина також може пізнати *Дао* – через власний досвід.

² Вважається, що автором “Сі ци чжуань” є Конфуцій, і це підтверджує: світоглядні основи базових китайських релігій (конфуціанства та даосизму) тотожні, лише перша висвітлює шлях-*Дао* людини в суспільстві, а друга – у природному середовищі.

³ Етимологія ієрогліфа 大: спершу такою піктограмою позначалася людина, а саме її голова, руки та ноги (шінський коментатор “Шовеня” Дуань Юй-цай: 则先造大字也。人儿之文但象臂胫。大文则首手足皆具). Її походження – це “небо” (天) мінус “один” (一): ідея того, що всі люди ходили під Небом. Пізніше людину почали позначати як 人, тобто зображали тільки руки та гомілку – основні робочі частини тіла. Отже, з самого початку важливим було буття людини у просторі між Небом-Землею, а пізніше – її призначення і роль як істоти праці. Зв’язок значення “великий” із простором між Небом-Землею автор “Шовеня” Сюй Шень виводить від “Даодецзіну”: 故道大，天大，地大，人亦大。域中有四大，而人居其一焉。人法地，地法天，天法道，道法自然。 Тому *Дао велике, Небо велике, Земля велика, людина також велика. У світі є четверо великих, і серед них живе людина. Людина підкоряється [законам] Землі, Земля підкоряється [законам] Неба, Небо підкоряється [законам] Дао, Дао підкоряється самому собі* (із чжану 25).

⁴ “Гуан юнь” (“广韵”) – укладений 1008 р. словник рим; повна назва – “Відновлені широкі рими Північної Сун” (“大宋重修广韵”).

⁵ Словник “Тлумачення імен” (“释名”) складений наприкінці Східної Хань (8–220).

⁶ Про графічне зображення правої та лівої рук див.: [Шекера 2012]; приналежність рук людини (як і правого / лівого боку будь-чого) до *інь* та *ян* визначається розташуванням цих начал на Даоському колі [Резаненко 1998, 94].

⁷ Існує, однак, інакше тлумачення походження ієрогліфа 今: у стилі *цзягувень* (甲骨文) це було перевернуте зображення рота, що говорить, і мало значення “тихо бурмотіти, ніби сам до себе” [象形字典]. Сучасна конотація ієрогліфа (після втрати первісної) постала, згідно зі вказаним джерелом, випадково – у результаті низки помилкових написань і додавань різноманітних елементів.

⁸ Час написання “Сутри серця” невідомий. Саме в ній найбільш стисло викладена доктрина Праджняпарамітри – “Вищої мудрості” (це вчення виникло в Індії у II–III ст.), найважливішим у якій було поняття порожнечі як умістилища всього сущого у його зародковому стані. “Сутра серця”, первісно написана санскритом, була перекладена китайською мовою танським монахом Сюань Цзаном, який у VII ст. вирушив до Північної Індії і привіз до Китаю багато буддійських сутр; також він перекладав на санскрит “Даоделзін”.

ЛІТЕРАТУРА

Большой китайско-русский словарь: <http://bkrs.info/>

“Дао Дэ Цзин” / Пер. Ян Хин-шуна: <http://lib.rus.ec/b/70131/read#t28>

Резаненко В.Ф. До проблеми семантики циклічних знаків даоського кола // **Матеріали першої Всеукраїнської науково-практичної сходознавчої конференції**. Київ, 1998.

Резаненко В.Ф. До проблеми семантико-графічної структури ієрогліфічних символів п’яти стихій китайської космогонії (“усін”) // **Матеріали I Українського симпозиуму з мовознавства і літератур країн Азійсько-Тихоокеанського регіону**. Київ, 1999.

Резаненко В.Ф. Даоське коло як модель семантико-графічного структурування китайських ієрогліфів стилю кайшу 楷書 // **Українська орієнталістика: Зб. наук. праць**. Київ, 2012. Вип. 6.

Уотс А. **Путь воды**. Киев, 1996.

Шекера Я.В. Даоська метафора порожнечі та її репрезентація в китайській поезії доби Сун (X–XIII ст.) // **Східний світ**, 2011, №4.

Шекера Я.В. Дихотомія Ю–У (有–无): до питання концепту *ДАО* // **Українська орієнталістика: Зб. наук. праць**. Київ, 2012. Вип. 6.

Wieger L. **Chinese Characters. Their origin, etymology, history, classification and signification** / Transl. into English by L. Davrout. New-York, 1965.

百度百科: <http://baike.baidu.com/>

齐物论 / 注释: <http://www.chazidian.com/wywyfy978/>

说文解字注: <http://www.gg-art.com/imgbook/index.php?bookid=53>

太极: <http://baike.baidu.com/view/3914.htm>

象形字典: <http://vividict.com/WordInfo.aspx?id=641>

汉典: <http://www.zdic.net/>